

ЁШЛАР ЎРТАСИДА СОДИР ЭТИЛАДИГАН ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Қаршиев Ғуломжон Сайфуллаевич

*Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси Ҳуқуқбузарликлар
профилактикаси ва криминология кафедраси доценти, юридик фанлар
бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент*

Фарзандларимизни жисмонан соғлом бўлиш билан бирга маънан етук, мустақил фикрлай оладиган, чуқур билим ва замонавий дунёқарашга эга инсонлар этиб тарбиялашда уларни турли ёт оқимлар таъсиридан асраш муҳим вазифа. Зеро, уларни бузғунчи ғоя ва фикрларга маърифат билан жавоб қайтара оладиган юксак маънавиятли инсонлар этиб тарбиялаш пировард мақсадимиздир. Фарзанд ниҳолга ўхшайди. Уни ёшлигидан қандай тарбияласак, шундай вояга етади. Бунда албатта оила, маҳалла, жамиятдаги муҳит муҳим аҳамиятга эга. Ўзи, оиласи, халқи, маънавий илдизлари ҳақида етарли тушунчага эга бўлган бола жиноят кўчасига қадам босмайди. Бунга эришиш учун жамиятнинг ҳар бир аъзоси зиммасидаги масъулиятни чуқур ҳис этиши, бурчини сидқидилдан бажариши лозим.

Жамиятда мавжуд бўлган ижтимоий, ҳуқуқий, психологик ва бошқа муаммолар биринчи навбатда ёшлар ва аёллар ҳаётида акс этади. Бошқача айтганда, ёшлар ва аёллар муаммолари жамиятдаги муаммоларнинг барометри ҳисобланади. Хусусан, Марказий Осиё дунёдаги энг ёш минтақа бўлиб, аҳолисининг ёши ўртача 27,6 ёшни ташкил этади. Минтақа аҳолисининг 50 фоизга яқини Ўзбекистон Республикасига тўғри келади. Жумладан, мамлакатимиз аҳолисининг 18,9 млн. нафари ёки 54 фоизини 30 ёшгача бўлган ёшлар ва болалар ташкил этади (15 ёшдан 19 ёшгача бўлгани 2 558 977 нафар, 20 ёшдан 24 ёшгача 2 890 718 нафар, 25 ёшдан 29 ёшгача 3 212 525 нафарни ташкил қилади).

Хозирги кунда ёшларга оид давлат сиёсати соҳасида кенг қўламли ишлар амалга оширилмоқда. Хусусан, 2017–2021 йилларда ёшларга оид давлат сиёсатининг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлашга қаратилган 50 дан ортиқ қонун ва қонуности ҳужжатлари қабул қилиниб, ёшлар муаммолари билан шуғулланувчи янги тузилмалар ташкил этилди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси

Ёшлар ишлари агентлиги, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Сенатида Ёшлар, маданият ва спорт масалалари қўмитаси, Олий Мажлис Сенати қошида 100 нафар ва Қонунчилик палатаси қошида 250 нафар фаол ва ташаббускор ёшлардан иборат "Ёшлар парламент"лари, Қонунчилик палатасида Ёшлар масалалари бўйича комиссия ташкил қилинди. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик Палатасига 2019 йилда ўтказилган сайловларда 9 нафар (6 фоиз) ёшлар депутат этиб сайланган бўлса, маҳаллий кенгашлар депутатларининг 10 фоизини ёшлар ташкил этмоқда. Ўтган давр ичида хорижий давлатларнинг ёшлар сиёсати бўйича илғор тажрибасини мамлакатимизда қўллаш, ёшлар ўртасида тизимли ҳамкорликни ривожлантириш мақсадида 13 та хорижий ёшлар ташкилотлари билан ҳамкорлик алоқалари йўлга қўйилиб, 2018 йилда Шанхай Ҳамкорлик Ташкилоти Ёшлар кенгашига, 2020 йилда Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги Ёшлар масалалари бўйича кенгашига Ўзбекистон тенг ҳуқуқли аъзо сифатида қабул қилинди. Республикада юқори малакали кадрларга бўлган эҳтиёжни қондириш мақсадида 2017–2020 йилларда олий таълим муассасалари сони 50 фоизга (43 та янги) оширилиб, уларнинг сони 121 тага, ёшларни олий таълим муассасаларига қамров 9 фоиздан 25 фоизга етказилди. Ёшларнинг замонавий таълим-тарбия олишларига эришиш мақсадида 4 та Президент мактаблари, 5 та "Темурбеклар мактаби" ва 9 та ижод мактаблари барпо этилиб, республикада "Замонавий мактаб" дастури жорий этилмоқда. Шунингдек, ҳудудларда 72 та Рақамли технологиялар ўқув марказлари ташкил этилди. "Маърифат карвони" тадбирлари доирасида 3 миллиондан ортиқ китоблар ёшларга етказиб берилиб, "Ёш китобхон" танлови, "Бир миллион дастурчи" каби йирик лойиҳалар амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан ёшларни маданият, санъат, жисмоний тарбия ва спортга кенг жалб этиш, ёшларда ахборот технологияларидан фойдаланиш кўникмаларини шакллантириш, улар ўртасида китобхонликни тарғиб қилиш, хотин-қизлар бандлигини таъминлашга қаратилган "Бешта муҳим ташаббус" илгари сурилиб, ўтган давр мобайнида 42 та туман (шаҳар)ларнинг 168 та олис ва оғир аҳволдаги маҳаллаларида ушбу тажриба муваффақиятли амалга оширилди.

Мамлакатимизда ёшларга оид давлат сиёсатининг қонуний асослари яратилган бўлса-да, ёшлар ўртасида содир этиладиган ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш борасида қатор муаммолар сақланиб қолмоқда. Сўнгги пайтларда ҳуқуқбузарлик ҳолатларининг

аксарияти ҳам ёшлар ўртасида кузатилаётгани аччиқ ҳақиқат. Маълумки, ёшлар жамиятнинг ижтимоий ёрдамга муҳтож доимо эътибор ва парвариш талаб қиладиган қатламидир. 2020 йилда республика миқёсида 62 081 та жиноят қайд этилган бўлиб, бу ҳар 100 минг аҳолига нисбатан ўртача 182,4 тадан тўғри келади. 2020 йилда республикада қайд этилган ҳар тўртинчи жиноят (14 378 та ёки 23,2%) ёшлар томонидан содир этилган. Шундан 4052 нафари – иш билан банд бўлмаган ёшлардир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 2021 йил 27 январь куни ёшлар бандлигини таъминлаш ва бўш вақтларини мазмунли ташкил этиш чора-тадбирлари муҳокамаси юзасидан ўтказилган видеоселектор йиғилишида ҳам давлат раҳбари томонидан бугунги кунда республикада 18-30 ёшлилар орасида расмий рўйхатга олинган ишсизлик даражаси 17 фоиз экани қайд этилиб, ёшлар билан ишлаш бўйича янгича тизимни жорий этиш бўйича ишлар иккита муҳим йўналишда: ёшлар тадбиркорлигини қўллаб-қувватлаш, касб-хунарга ўқитиш орқали уларнинг бандлигини таъминлаш ҳамда ёшларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этиш орқали амалга оширилиши зарурлигитаъкидланди. Йиғилишда, шунингдек, ушбу муаммоларни манзилли ҳал этиш учун ҳар бир туман ва шаҳар кесимидаги устувор вазифалар кўрсатиб ўтилди ҳамда ҳокимнинг иқтисодиёт, инвестициялар ва қишлоқ хўжалиги бўйича ўринбосарлари – бандлик масалаларига; солиқ идораси, савдо-саноат палатаси ва тижорат банклари раҳбарлари – ёшларни тадбиркорликка жалб қилишга; ҳокимнинг ёшлар масалалари бўйича ўринбосари – ёшларнинг бўш вақтини мазмунли ташкил этишга; туман прокурори, ички ишлар ва мудофаа бўлими бошлиқлари – уюлмаган ёшлар билан ишлаш, жиноятчиликни жиловлаш, уларда ватанпарварлик туйғуларини шакллантиришга масъул бўлиши белгиланди.

Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчилик жиловлашда ёшлар муаммоларини ҳал этиш асосий масалалардан бири ҳисобланади.

Ўзбекистон сингари аҳолиси таркибида ёшларнинг улуши юқори бўлган мамлакатларда қуйидаги масалаларга алоҳида эътибор қаратилиши лозим:

- ✓ ёшларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш;
- ✓ ёшларнинг соғлиғини сақлаш ва улар ўртасида соғлом турмуш тарзини қарор топтириш;

- ✓ ёшларнинг маънавий, интеллектуал, жисмоний ва ахлоқий жиҳатдан камол топишига кўмаклашиш;
- ✓ ёшларни ишга жойлаштириш ва уларнинг бандлиги учун шарт-шароитлар яратиш;
- ✓ ёшларни ватанпарварлик, фуқаролик туйғуси, бағрикенглик, қонунларга, миллий ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат руҳида, зарарли таъсирлар ва оқимларга қарши тура оладиган, ҳаётга бўлган қатъий ишонч ва қарашларга эга қилиб тарбиялаш;
- ✓ ёшларни ахлоқий негизларни бузишга олиб келадиган хатти-ҳаракатлардан, терроризм ва диний экстремизм, сепаратизм, фундаментализм, зўравонлик ва шафқатсизлик ғояларидан ҳимоя қилиш;
- ✓ ёшлар тадбиркорлигини ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратиш;
- ✓ ёшларда соғлом турмуш тарзига интилишни шакллантириш, шунингдек ёшларнинг бўш вақтларини мазмунли ташкил этиш ва ёшлар спортини оммавий ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратиш;
- ✓ ёш оилаларни маънавий ва моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш, улар учун муносиб уй-жой ва ижтимоий-маиший шароитларни яратиш бўйича комплекс чора-тадбирлар тизимини амалга ошириш;
- ✓ ёшларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини рўёбга чиқариш соҳасида фаолиятни амалга оширувчи халқаро ташкилотлар билан ҳамкорликни ривожлантириш.

Бугунги кунда мамлакатимизда ёшлар муаммоларини индивидуал аниқлаш ва ҳисобга қўйиш ҳамда индивидуал тартибда ҳал этишнинг махсус тизими "Ёшлар дафтари" жорий этилган.

"Ёшлар дафтари" – ижтимоий, ҳуқуқий, психологик қўллаб-қувватлашга, билим ва касб ўрганишга эҳтиёжи ва иштиёқи бор бўлган ишсиз ёшларнинг муаммоларини аниқлаш, бартараф этиш ва назоратини олиб бориш бўйича маълумотлар базаси.

"Ёшлар дафтари" маҳалла, туман, шаҳар ва вилоят кесимида юритилади.

Бугунги кунда давлатимиз томонидан камбағал ва ишсиз фуқароларни доимий даромад манбаи билан таъминлаш ва меҳнат фаоллигини ошириш мақсадида уларни касб-хунарга ва тадбиркорликка ўқитиш бўйича тизимни тўлиқ жорий этиш, ўқишга жалб қилинган фуқаролар қамровини кенгайтириш, ишсиз фуқаролар,

айниқса, ёшлар, хотин-қизлар, қайтиб келган меҳнат мигрантларини маҳалла даражасида касб-ҳунарга, тадбиркорликка ўқитиш кўламини кенгайтириш мақсадида маҳалла касб-ҳунарга ўқитиш масканлари тармоғини кенгайтириш, ҳар бир туманнинг имконияти ва ривожланиш йўналишидан келиб чиқиб, деҳқончилик билан шуғулланадиган эҳтиёжманд оилаларга 0,1 гектардан 1 гектаргача ер майдонлари ажратиш, давлат маблағлари ҳисобидан ишсиз фуқаролар, камбағал оила аъзоларига уларнинг бандлигини таъминлаш ва ижтимоий қўллаб-қувватлаш учун берилаётган моддий ёрдам ва субсидиялар самарадорлигини ошириш мақсадида ижтимоий контракт тизимини жорий этиш, ёшларнинг тадбиркорлик ташаббуслари, стартап ва ғояларини янада қўллаб-қувватлашга қаратилган кредитлар ажратиш, болаларни қўллаб-қувватлаш фондини ташкил этиш, болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш борасидаги ишлар самарадорлигини ошириш мақсадида “Болалар Омбудсмани тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Қонуни лойиҳасини ишлаб чиқиш, “Бир миллион дастурчи” лойиҳаси доирасида ёшларни дастурлаш тилларини ўзлаштиришга қизиқтириш орқали уларни иш билан таъминлаш тизимини йўлга қўйиш, “Ёшлар: 1+1” дастури доирасида уюлмаган ва ишсиз ёшларни касб-ҳунар ва тадбиркорликка ўқитиш “Ҳар бир тадбиркор – ёшларга мададкор” тамойили асосида кўнгилли тадбиркорларни жалб этган ҳолда 1 нафар тадбиркорга 1 нафардан ишсиз ёшларни бириктириш ташаббусини амалга ошириш жаддаллик билан амалга оширилмоқда.

Ўйлаймизки, юқоридаги вазифалардан келиб чиқиб, қуйидаги йўналишлар ёшлар ўртасида содир этиладиган ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишни янада кучайтиришга хизмат қилади:

– ёшлар таълим-тарбияси ва ҳимояси учун ота-она масъулиятини ошириш борасида жамоатчилик назоратини кучайтириш;

– ёшларни мустақил ҳаётга тайёрлаш, аynиқса, уларда оила, жамият олдидаги ўз бурчи ва масъулиятини чуқур англаб етиш фазилатларини шакллантириш мақсадида мутахассисларни тақлиф қилган ҳолда учрашув, давра суҳбати ва бошқа маърифий тадбирлар ўтказиш;

– ёшлар таълим-тарбияси, уларни мустақил ҳаётга тайёрлаш ва барча кўринишдаги таҳдидлардан ҳимоя қилиш бўйича оила ва таълим муассасалари билан ҳамда улар ўртасида ҳамкорликни ташкил этиш;

– ёшлар ўртасида «Намунали оила»га бағишланган соғлом турмуш тарзи, намунали ва аҳил оила қадриятларини тарғиб қилувчи ижодий кечалар ва тадбирлар ўтказиш;

– ёш авлодни ота-онага нисбатан муҳаббат ва ҳурмат руҳида тарбиялаш мақсадида оилавий қадриятларни мустаҳкамлашга бағишланган ижодий тадбирларни, ёшлар иштирокида ташкил этиш;

– ёшларни ватанпарварлик, фуқаролик туйғуси, бағрикенглик, қонунларга, миллий ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат руҳида, зарарли таъсирлар ва оқимларга қарши тура оладиган, ҳаётга бўлган қатъий ишонч ва қарашларга эга қилиб тарбиялаш;

– ёшларни ахлоқий негизларни бузишга олиб келадиган хатти-ҳаракатлардан, терроризм ва диний экстремизм, сепаратизм, фундаментализм, зўравонлик ва шафқатсизлик ғояларидан ҳимоя қилиш;

– “Ҳар бир оила–тадбиркор”, “Ёшлар – келажагимиз”, “Ҳунармандчилик” каби тадбирлар маҳаллада ўтказилиб, бунга ёшларни кенг жалб этиш;

– маҳаллаларда аҳиллик ва ўзаро меҳр-оқибат муҳитини мустаҳкамлаш, ёш авлодда ватанпарварлик, меҳнатсеварлик туйғуларини мустаҳкамлашда кексалар тажрибасидан фойдаланиш;

– оилада ёшларни тадбиркорликка кенг жалб этиш;

– маҳалла ва оилада ёшлар ўртасида китобхонликни кенг тарғиб қилиш;

– ёшларнинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданияти даражасини юксалтириш кабилардан иборатдир.

Юқоридагиларга мувофиқ айтиш мумкинки, ёшлар томонидан содир этиладиган жиноятларни камайтиришнинг энг самарали йўли бу ҳуқуқий тарғиботдир. Тарғибот қандай кўринишда бўлмасин, киши онги, дунёқарашининг калити ҳисобланади. Шундай экан, аҳолида ҳуқуқий саводхонлик ва ҳуқуқий маданиятни шакллантиришда тарғиботдан унумли ва самарали фойдаланиш зарур. Ҳуқуқий саводхонлик хоҳ у ёш, хоҳ у кекса бўлсин ёки жинсидан қатъи назар, ўз ҳуқуқ ва бурчини англаш, келажак ҳаёти учун зарур бўлган ҳуқуқий маълумотлардан хабардор бўлишдир.

Аввало, оилада ёшларни қонунга нисбатан ҳурмат ҳиссини уйғотиб тарбиялаш муҳим омил саналади. Бунинг учун эса ота-она ҳуқуқий маданиятдан, қолаверса маънавиятдан воқиф бўлиши лозим. Ушбу керакли “озуқа”лар таъсирида вояга етган фарзанд қонун устуворлигини англаб етиши, оиласи, авлод-аждодлари тарихини

улуғлаши, ўз ўлкаси, миллати, халқи, тили, дини, маданиятидан ғурурланиши, уни авайлаб-асраши, дунёга кўз-кўз қилиши лозимдир.

Хулоса ўрнида таъкидлаш керакки, Абдурауф Фитрат таъкидлаганидек, "миллат тақдири мана шу миллат вакиллари яшаган оиланинг ҳолатига боғлиқдир. Қаерда оила муносабати кучли интизомга таянса, мамлакат ва миллат ҳам шунча кучли ва тартибли бўлади". Демак, фарзанднинг эртанги билимли, етук, обрўли, фаровон ҳаётининг барпо бўлишида, бугунги кунда оилада айнан ота-онанинг ўзи маънавий-ҳуқуқий саводхон тарбиячи бўлиши талаб этилади. Шунинг баробарида айтиб ўтиш жоизки, улар ўз фарзандларини баркамол бўлиб вояга етишлари учун жамият олдида жавобгардир. Чунки, болани дунёга келтиришдан кўра, уни жамиятга нафи тегадиган, соғлом эътиқодли, солиҳ фарзанд қилиб тарбиялаш мушкулроқдир. Бунинг учун ёшларни оилага тайёрлаш, оилаларда ижтимоий-маънавий муҳитга салбий таъсир кўрсатувчи ҳолатларнинг барвақт олдини олиш бўйича тизимни йўлга қўйилиши лозим.

Халқимизда "касални даволагандан кўра, олдини олган маъқул", деган нақл бор. Демак, бу борада ҳамма айбни у ёки бу идорага, ташкилотга юклаб қўйиш тўғри эмас. Бу масалада ҳаммамиз жавобгармиз. Зотан, ёшлар ўртасида ҳуқуқбузарликлар ва жиноятларнинг олдини олиш учун нафақат ота-она, маҳалла, балки барча ташкилот ва идоралар ҳам масъулдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг «Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида»ги 2016 йил 14 сентябрь қонуни // <http://lex.uz>.
2. <https://m.kun.uz/news/2021/03/04/2020-yilda-ozbekistonda-qayd-etilgan-jinoyatlarning-chorak-qismini-yoshlar-sodir-etgan>
3. <https://www.gazeta.uz/uz/2021/01/27/youth>.